

»Upravni blok« u Dubrovniku i scenski prostori

Marina Ljubić

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

SAŽETAK: U radu se opisuje veza »Upravnoga bloka« u Dubrovniku s kontinuitetom scenskih prostora u tome arhitektonskom arealu. Suvremeni »Upravni blok«, među ostalim, arhitektonski objedinjuje neorenesansnu zgradu u kojoj su smješteni dubrovačko Gradsko vijeće i Gradsko kazalište Marina Držića, a u renesansnom je razdoblju na tome mjestu stajala nekadanja reprezentativna zgrada Vijećnice i Veliki arsenal – Orsan. Unatoč arhitektonskim promjenama, »Upravni blok« kontinuirano objedinjuje najvažnija politička, društvena i scenska zbivanja u Gradu.

Ključne riječi: »Upravni blok«; kontinuitet mjesta i namjene; scenski prostori

Uvod

»Upravni blok« obuhvaća sklop građevina između Zvonika i Kneževa dvora u Dubrovniku, a naziv mu je u svojem elaboratu dala Marija Planić-Lončarić¹. Obuhvaća prostor današnje zgrade Gradskoga vijeća, Gradskoga kazališta Marina Držića, Gradske kavane, kina i trgovina, a u prošlosti su tu bili Veliki arsenal – Orsan, Fontik, Carinarnica, Glavna straža i Vijećnica, omeđeni Kulom ribarnice i Kaznenom kulom. Prekretnica u poznavanju i vrednovanju tog prostora zbila se nakon velikog potresa 1979., kad se pristupilo detaljnim istraživanjima u svrhu kvalitetne obnove i zaštite spomenika kulture na području cijele stare dubrovačke gradske jezgre. Područje »Upravnoga bloka« temeljito je istraženo prije obnove, a u razmatranjima pristupa obnovi i zaštiti toga arhitektonskoga sklopa propitivao se i potencijalno najdramatičniji zahvat – restitucija zgrade renesansne Vijećnice. Iako stara Vijećnica u obnovi nije bila restituirana, izrađen je elaborat kojim je u najvećoj mjeri rekonstruiran njezin izgled i razvoj toga arhitektonskoga sklopa, na mjestu kojega je u XIX. stoljeću sagrađena današnja neorenesansna zgrada Gradskoga vijeća i Grad-

¹ Planić-Lončarić 1981: 59.

skoga kazališta Marina Držića. Tijekom vremena, unatoč svim gradnjama, pregradnjama i prenamjenama, od početaka do danas vidljivo je da, kao što sakralne građevine imaju kontinuitet mjesta bez obzira na promjenu arhitektonske ljsuke, i »Upravni blok« konstantno odražava i održava najvažnije svjetovne namjene sjedišta vlasti, političkih zbivanja, sjecišta društvenoga života te napose prostora namijenjenoga scenskim izvedbama.

1. Početci izgradnje i prve scenske izvedbe

Postanak i razvoj ovoga arhitektonskog sklopa vezuje se uz postanak i razvoj samoga Grada. Kako je »Upravni blok« zauzimaosjetljivo područje u luci na istočnom dijelu grada bio je omeđen na sjeveroistočnom dijelu Kulom ribarnice, a na jugoistočnom Kaznenom kulom, a istočnu su fasadu činili lukovi arsenala koji su se u ratno vrijeme zazidali. Južnom fasadom graničio je sa srodnim upravnim središtem – Kneževim dvorom, dok mu je reprezentativna zapadna fasada, koja se također nastavljala na Knežev dvor, bila okrenuta društvenom središtu, trgu – Placi. Prateći arhitektonski razvoj ovoga areala i izvedbene umjetnosti može se pretpostaviti da su se prve scenske izvedbe na mjestu »Upravnoga bloka« te u njenoj neposrednoj blizini, Prid Dvorom – ispred Kneževa dvora i katedrale sv. Marije, počele odvijati kad se to područje usustavilo kao sjedište svjetovne, odnosno crkvene vlasti. Do srednjovjekovnoga razdoblja može se samo nagađati o scenskim prostorima ranoga naselja Raguse na poluotoku Lave, tumačeći ih u okviru kasnoantičkoga i bizantskoga povijesnoga konteksta. Kako je Dubrovnik do početka XIII. stoljeća uživao pokroviteljstvo Bizanta, može se pretpostaviti da je i na njegovu području bio aktivan proces preobrazbe liturgije u samostalnu scensku tvorbu, koja je najvjerojatnije izvođena u prostorima ondašnje katedrale. U srednjem vijeku, ako se izuzmu najvažnije ritualno-religiozne svečanosti Sveti Vlaho i Tijelovo, navedene u *Opisu slavnoga grada Dubrovnika* Filipa de Diversisa, crkvene se drame scenski izvode u katedrali sv. Marije, crkvi sv. Vlaho (a zatim i u franjevačkoj i dominikanskoj crkvi), kao i na prostoru ispred tih crkava, dakle na prostoru koncentriranom u istočnome dijelu grada, u neposrednoj blizini »Upravnoga bloka«. Svjetovna središta Prid Dvorom i trg Luža s gradskom ložom bila su mjesta pučkih zabava, kao i mjesta prolaska procesija vezanih uz spomenute religiozne svečanosti².

2. Reprezentativna renesansa

U renesansnom je razdoblju Dubrovačka Republika na vrhuncu ekonomske moći što se posljedično odrazilo i na reprezentativnu izgradnju. Na mjestu današnje

² Pavlić 1986: 7–35.

neorenesansne zgrade iz XIX. stoljeća³ nalazilo se reprezentativno gotičko-renesansno zdanje »Upravnoga bloka«. Kontinuitet funkcije političkoga i društvenoga sjecišta nastavlja se i u ovom arhitektonskom okviru, kao i kontinuitet mjesta scenskih prostora⁴. Kao najreprezentativniji primjer za ovo razdoblje mogu se izdvojiti scenska uprizorenja Držićevih djela: Prid Dvorom su izvedeni Držićev *Pomet* (1548) i *Tirena* (1549), a u dvorani Velikoga vijeća u zgradi Vijećnice *Dundo Maroje* (1551).

U osnovnim je prostornim odnosima poljana Prid Dvorom iz Držićeva doba ostala ista kao i danas, s istočne strane nalazili su se Knežev dvor, Vijećnica i Orsan, s južne strane romanička katedrala sv. Marije (porušena u potresu 1667), a na zapadnoj strani crkva sv. Spasitelja (porušena u potresu 1667)⁵. Dvorana Velikoga vijeća u zgradi Vijećnice, u kojoj je igran *Dundo Maroje*, spominje se 1303., a 1344. godine pouzdano se zna da je i izgrađena (Veliko vijeće osnovano je još 1235). Dvorana Vijeća je po izgradnji u XIV. stoljeću zauzimala južnu polovicu današnje zgrade Gradskog vijeća. Izgrađena je na razini I. kata iznad Fontika (žitnice), zatim iznad prolaza u njegove unutarnje dijelove, do zapadnoga krila Kneževa dvora. Vjerojatno je imala romaničko-gotičko pročelje. Odmah po izgradnji (1344–45) dvorana je bila oslikana, a njezinu fasadu mnogi su željeli oponašati, što je vidljivo iz arhivske građe⁶. Zbog pregradnji u XV. stoljeću ovoj fasadi ne znamo izgled. Konačan reprezentativan izgled Vijećnice, njezine zapadne fasade (koja uključuje i prostor Orsana, Fontika – žitnice, Carinarnice – namijenjene mjerenju brašna i žita), određen je 1489. godine odlukom o rušenju stare romaničko-gotičke fasade te o izgradnji gotičko-renesansne. Tu odluku treba gledati u sklopu ranijih radova na popravcima i proširenju Kneževa dvora s južne strane te izgradnje nove zgrade Sponze na sjevernom dijelu Place koja preuzima funkcije Fontika i Carinarnice. Oslobođenjem prostora Fontika Knežev dvor se širi izvan granica svoje fasade u prizemne unutarnje dijelove iza fasade Vijećnice, a Vijećnica, koja tad posjeduje dvoranu Velikoga vijeća, pomoćnu prostoriju te dvoranu Vijeća umoljenih, i dalje nije neovisna arhitektonska struktura, nego je južnom fasadom I. kata pripojena Dvoru. Naime u prostore Vijećnice na katu ulazilo se kroz Knežev dvor. Taj ulaz u dvoranu Velikoga vijeća u baroku je obilježen natpisom: »Obliti privatorum publica curate« (»Zaboravite privatno, brinite se za javno«). Dvorana Velikoga vijeća imala je drvena postolja sa sjedalima s reljefno kićenim kasnogotičkim naslonima i prednjim dijelovima. Sjedala su bila prislonjena uz zidove,

³ Pretpostavljeni izgled starije građevine nalazimo u elaboratu *Rekonstrukcija grupe objekata između Zvonika i Kneževog dvora u Dubrovniku* (Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture – Split i Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode – Dubrovnik) te u interdisciplinarnim istraživanjima Cvite Fiskovića koje se tiču Držićeva opusa (*Pozornice Držićevih igara*, 1967)

⁴ Batušić 1978: 52; Foretić 1969: 249.

⁵ Beritić 1956: 62.

⁶ Planić-Lončarić 1981: 63.

kontinuirano okružujući dvoranu uz prekide za vrata i prozore. Na vrhu dvorane sjedala su podvostručena za predstavnike Maloga vijeća i Kneza, a usred dvorane bili su posebni stolovi za govornike i ostale potrebe pri zasjedanju Velikoga vijeća⁷. Osim sjednica Vijeća, u tom su ambijentu, kako je spomenuto, izvedeni *Dundo Maroje* i još neke komedije, a priređivali su se vjerojatno i krabuljni plesovi i igre, sve dok Veliko vijeće nije 1554. zabranilo da se na taj način oskvrnjuje dvorana državničke, republičke važnosti⁸. Koliko je bila reprezentativna gotičko-renesansna fasada Vijećnice, svjedoči to što je bila uzor fasadi nove zgrade Sponze, koja je nakon Kneževa dvora i Vijećnice treća reprezentativna građevina javne namjene. Budući da zgrada Sponze postoji i danas, ona je bila važnim izvorom za rekonstrukciju nekadašnje fasade Vijećnice. Fasada zgrade Vijećnice imala je u donjem dijelu visoko prizemlje, koje je odgovaralo visini radnoga prostora Arsenala. Vijećnica u prizemnoj zoni zapravo nije imala vlastitu fasadu. Namjena se nije poklapala s arhitektonskom ljuskom. Orsan je zauzimao sjevernu fasadu prizemlja sve do polovice, gdje je bila dvorana Vijeća na I. katu, a preostalo na jugu bila je fasada zapadnoga dijela Fontika, odnosno kasnije kancelarija Kneževa dvora. Na krajnjem sjevernom dijelu fasade, na mjestu današnjega baroknoga ulaza u Glavnu stražu, nalazio se prostor Carinarnice⁹. Prizemlje i kat dijelio je razdjelni vijenac, tanak, stepenasto profiliran, kontinuiran, zajednički i Vijećnici i Orsanu. Na sjevernoj strani slijedila je zona niskoga I. kata, znatno niža od zone I. kata dvorane Vijeća. U njemu se nalazio admiralov stan. Na staroj fotografiji iz 1850.¹⁰ vidljiv je i jedan zazidani renesansni prozor, koji neposredno sjeda na liniju vijenca, kao i današnje rekonstruirane gotičke bifore stana, pa se pretpostavlja dvokatna podjela interijera. Južni dio fasade I. kata pokrivaio je dio s dvoranom Velikoga vijeća. Na njezinu središnjem dijelu nad razdjelnim vijencem bila je gotička kvadrifora, unutar pravokutnoga vanjskoga okvira. Lijevo i desno bile su gotičke monofore s manjim balkonom te sa skulpturama Snage i Pravde nad njima. Izgled plastičnih ukrasa gotičkih prozora rekonstruiran je prema zgradi Sponze. Neki autori ukazuju na i danas sačuvane fragmente pročelja – kapitel kvadrifore, konzole balkona monofore, reljef sv. Mihajla iz lunete vrata, ogradu monofore i kip Snage¹¹. Reprezentativna i očuvana figura Snage prikazana je alegorijski kao Minerva, u rimskom oklopu, s oderanom lavljom kožom na glavi i s mačem u jednoj ruci (taj je dio odlomljen), dok drugom rukom prelama stup. Kip je pripisan domaćem majstoru te je izvorno bio pozlaćen¹². Kao kruna fasadi bio je kip sv. Vlaha, smješten

⁷ Fisković 1985: 109–118.

⁸ Isti 1967: 49–63.

⁹ Planić-Lončarić 1981: 76.

¹⁰ Belamarić 1996: 53.

¹¹ Veramenta-Paviša 1983: 12–16.

¹² Fisković 1989: 337.

u niši iznad kvadrifore. Dodatni skulpturni ukrasi bili su Mala fontana te Židovska fontana u sjevernom dijelu prizemlja. Zgrada Vijećnice bila je oštećena u potresu 1667., te je nakon toga obnovljena, a početkom XVIII. stoljeća zgrada dobiva i monumentalni barokni ulaz u Glavnu stražu, između Zvonika gradskoga sata i Male Onofrijeve fontane.

3. Kontinuitet mjesta i namjene od XVII. do XIX. stoljeća

U razdoblju od XVII. do XIX. stoljeća »Upravni blok« nadalje održava pret hodno stečenu ulogu političko-društvenoga sjedišta. Kontinuitet scenskih prostora nastavlja se Prid Dvorom te povremeno u Orsanu i Vijećnici. U razdoblju od 1682. do dolaska francuske uprave u XIX. stoljeću, ustanovljen je i prvi javni dubrovački zatvoreni kazališni prostor. Bio je (s manjim prekidima) adaptiran u Orsanu¹³. Adaptirano kazalište nalazilo se unutar dvaju lukova Arsenala, što ih u današnje vrijeme zauzima Gradska kavana. Kazališna dvorana nije zauzimala cijeli taj prostor. Za adaptaciju Orsana zacijelo je uklonjen dio stupova između dvaju odjeljaka. Gledalište se sastojalo od partera i dviju galerija koje nisu bile podijeljene u lože. Svaka je galerija imala pedesetak mjesta. Gledatelji su bili podijeljeni po staležu i spolu, a parter je bio namijenjen muškoj publici. U njemu su bile postavljene drvene pomične klupe s trima prolazima – jednim po sredini i dvama sa strane. Između pozornice i gledališta nalazio se orkestar. Iz arhivskih podataka saznaje se o raznim preuređenjima i popravcima u kazalištu, a sve je troškove snosila dubrovačka vlada¹⁴.

Scenske izvedbe na lokalitetu »Upravnoga bloka« nastavljaju se i za francuske uprave 1808–13. Kako je Dubrovnik prije svega bio utvrda, svaka se moguća građevina iskorištavala u vojne svrhe. Tako su prostori arsenala prenamijenjeni u vojnu pekaru, a kazalište koje je tu bilo smješteno od 1682. godine maršal Marmont odlučio je smjestiti u Vijećnicu. Tražeći reprezentativniji prostor, Marmont je dvoranu Velikoga vijeća ukinute Republike prenamijenio za svoje Kneževsko kazalište (*Théâtre Ducal*). Neveliko kazalište s parterom u obliku potkove te ložama na dva kata nije u potpunosti izvedeno zbog nedostatka sredstava. U kazalištu su prikazivane uglavnom predstave putujućih družina te akademije u slavu režima, a ulaz je bio besplatan. Prije početka izvedbi obično su priređivane i tombole pa ga bivša aristokracija nije često posjećivala¹⁵. Josip Bersa, dubrovački kroničar razdoblja 1800–80., o građevinskim je intervencijama zabilježio: »Kad su Francuzi zauzeli grad, trebale su im prostrane peći za pečenje kruha, te oni naprosto poruše i onako zastarjeli teatar Orsan i na njegovu mjestu uredi peći. A kad od 1. veljače 1808. ni vijećnica nije više ni-

¹³ Rešetar 1922: 99.

¹⁴ Pavlić-Cottiero 1995: 147–150.

¹⁵ Vuković 2000: 40.

kome služila, jer nije bilo ni Vijeća ni Republike, načini Marmont od vijećničke dvorane novi i ukusniji teatar¹⁶. U siječnju 1809. bili su započeli radovi na novoj pozornici i parteru i odigrana je prva predstava. Novo kazalište zamišljeno je kao reprezentativni projekt nove vlasti. Parter je bio u obliku potkove, kapaciteta 300 sjedećih i 200 stajaćih mjesta, a lože su bile na dva kata s još 264 mjesta. Prvi red drvenih stupova koji su nosili lože bio je ukrašen dorskim kapitelima, drugi kompozitnim, a treći jonskim kapitelima, dok je zaključni obrub oblikovan kao friz. Sva je drvenina bila obojena svijetlim bojama sa slikarijama u crno-bijeloj maniri. Marmontova loža bila je na svečanije uređenom 1. katu, jer oslikavanje drugoga kata zbog nedostatka sredstava nije izvedeno, kao ni gradnja novoga ulaza sa stubištem¹⁷.

O daljnjoj sudbini Vijećnice, za austrijske vladavine, J. Bersa piše: »Neki austrijski opskrbeni časnik, koji je imao svoj ured u prizemlju teatra, poboja se jednog dana, da mu starješine ne dođu da pregledaju računske knjige, te da ukloni tu opasnost, podmetnu vatru, te od palače Velikog vijeća i Marmontova teatra ostaše 6. svibnja 1817. samo vanjski zidovi. Godine 1863. bude porušeno sve, što je još spominjalo Veliko vijeće Republike i stari Orsan, i na tom prostoru izgrade se nova općinska palača i Bundićev teatar¹⁸. Nova je austrijska vlast nakon požara, u kojem su izgorjeli Vijećnica i Orsan, ostavila Dubrovnik bez kazališta do izgradnje nove zgrade. Novo je mjesto za scenske izvedbe 1823–64. bila preuređena palača Vladislava Gučetića (Gozze). Na prvom katu palače 1830. uređena je dvorana, u kojoj su bile klupe i dva reda loža te kavana desno od gledališta.

4. Nova zgrada od austrijske uprave do danas

Kontinuitet mjesta i namjene nastavlja se i u novom zdanju općinske palače i kazališta. Neorenesansna građevina u kojoj je i današnje Gradsko vijeće, Gradsko kazalište Marina Držića i Gradska kavana, izgrađena je 1865. godine, u vrijeme austrijske vladavine, a slijedila je aktualni trend historicizma¹⁹. U prostoru zgrade inkorporirani su srednjovjekovni dijelovi (istočna strana uz Kazalište, južni zid i južne prostorije prizemlja Vijećnice). Pojedine preinake provedene su kasnije tijekom XX. stoljeća. Prostori današnjega Gradskega vijeća ostali su s Kneževim dvorom povezani na južnoj strani, a istočnim stražnjim zidom s Kazalištem i Gradskom kavanom. U sjevernom dijelu prizemlja dio je Gradske kavane, a u središnjem je ulaz u Kazalište. Osim gledališta i pozornice, Kazalište sadržava nekoliko manjih pomoćnih prostorija. Iz razdoblja koje je prethodilo izgradnji nove zgrade sačuvani su nacrti koji

¹⁶ Bersa 2002: 34.

¹⁷ Vuković 2000: 40.

¹⁸ Bersa 2002: 40.

¹⁹ Jokilehto 2002: 163.

svjedoče o tlocrtu srušene zgrade Vijećnice, kao i projekti za novo kazalište. Iz nacрта se iščitava da su se sredinom stoljeća spaljeni prostori Vijećnice, Orsana i Fontika (žitnice) pomno dokumentirali, a zatim pokušali privesti svrsi izgradnjom novih zgrada vijećnice i kazališta. U Državnom arhivu u Dubrovniku te Državnom arhivu u Zadru čuva se više nacрта postojećega stanja te projekata za novu zgradu vijećnice i kazališta. Bilježe se godine 1839., 1841., 1842., 1843., 1857., 1863., 1864. i 1865., kao i neki nedatirani nacrti²⁰. Najzanimljiviji projekti, iz 1864. i 1865., službene su naravi, a na njima se razaznaje potpis dubrovačkoga vlastelina Bundića, na nacrtima potpisanoga kao Luca de Bonda ili Conte de Bonda, kao i potpisi arhitekata Emilija Vecchiettija i Miha Klaića. Luko Bundić (Bonda) odlučuje financirati izgradnju novog teatra, istodobno kad se gradi i zgrada nove vijećnice. Novi teatar otvoren je 26. prosinca 1864., kako svjedoči tekst u izdanju *Dubrovnik. Zabavnik narodne štionice dubrovačke za godinu 1867*: »Neka se naznači zlatnijem slovima / u novoj povijestnici / davnog Dubrovnika / sutradan po Božiću god. MDCCCLXIII / kad se prvom otvori / uz općenito veselje / novi Bundićev teatar / veličanstvenom mišlju uzdignut / izvrsnijem ukusom izradjen / divnon krasotom narešen / i / neka se vijekom slavi / ime Luke Bundića / vrlog ogranka stare dubrovačke porodice / s toga / što je smio zaceti na korist domovine / u doba sebičnosti i nemarnosti / plemenitu misao / i pri svakoj protivnosti / hrabreno je ispuniti / tijem upućujući / u otačbini Gundulića i Palmotića / sa oživljenjem pjesničkog sklada / srčani i duševni sklad / slava mu slava«. Prva gala predstava bila je opera *Ernani*, izvedena 1. siječnja 1865²¹. Postavlja se pitanje autorstva projekta zgrade Teatra. U literaturi se najčešće kao projektanti spominju M. Klaić te E. Vecchietti (Vecchietti). Spomenuti kroničar Josip Bersa, navodeći zbivanja oko izgradnje novog kazališta, nigdje ne navodi ime projektanta, iako spominje Klaića u nekoliko navrata u tom djelu u raznim društvenim kontekstima, počevši od toga da je bio zastupnik Narodne stranke. To bi dovodilo u sumnju Klaićevo autorstvo, budući da kroničar izostavlja važnu činjenicu da je upravo Miho Klaić, kao zaslužna i poznata ličnost, autor projekta za kazalište. Međutim u članku iz lista *Obzor* iz 1934. godine spominje se »Lijepi i ukusni teatar, za koji je izgradio nacrt pok. Dr. Miho Klaić, kasniji vođa Narodne stranke u Dalmaciji«²². Članak je napisan povodom 70. godišnjice izgradnje teatra i domoljubne je prirode. Kod atribucije projekta kazališta Klaiću zanimljivo je pismo Josipu Sladi, također arhitektu, iz 1857. godine, u kojem kaže da je nacrtao projekt za kazalište²³. Slade, Vecchietti i Klaić poznaju se još od studija na padovanskom sveučilištu. Slade je bio Klaićev stranački

²⁰ Državni arhiv u Dubrovniku, Zbirka nacрта, Planovi općine i kazališta, VIII/46 i Državni arhiv u Zadru, Misc. 106, pozicija 4; dio njih je predstavljen u elaboratu S. Benića, Z. Perkovića i S. Šegvića: *Rekonstrukcija grupe objekata između Zvonika i Kneževog dvora u Dubrovniku*.

²¹ Katić 1934: 2.

²² Ibid.

²³ Fisković 1987: 54, 60.

kolega, a Vecchietti se nije politički angažirao. Dakle, iako se na službenim nacrtima iz 1864. nalazi Klaićev potpis, nije izvjesno je li se on potpisao kao arhitekt ili kao društveno-politički dužnosnik te jesu li upravo ti nacrti oni o kojima Klaić piše Sladi. Ostali su zaslužni graditelji u izgradnji kazališta, odnosno vijećnice Andrija Perišić, Marin Boriani, obojica Vecchiettijevi suradnici na njegovim drugim projektima.²⁴ Analizirajući projekte fasade i dekoracija u Arhivu se nailazi na ime još jednog potpisnika, odnosno suradnika, Ivana Lucchinija (Luchinija), čije ime nije spominjano u literaturi vezano uz kazalište. Lucchini je poznat kao glavni okružni inženjer u službi Okružnoga poglavarstva u Splitu, a izradio je projekt proširenja bolnice koji je uz dopune odobren 1844 (nikad nije izveden)²⁵. U Splitu je bio okružni inženjer do 1843., kad je primljen za okružnoga inženjera u Zadru. Već 1846. postaje drugi pristav u Direkciji javnih radova Zadar²⁶. Njegovo ime nalazi se na projektu fasade iz Državnoga arhiva u Dubrovniku. S lijeve strane je bilješka koja spominje Luchinija kao osobu koja će u konačnici izračunati precizne mjere fasade. Naime u arhivima postoje dvije varijante fasade koje se ne razlikuju mnogo. Postoji po jedan primjerak nacrtu prve varijante fasade u zadarskome i u dubrovačkome državnom arhivu. Dubrovački nacrt nosi potpise: u lijevom uglu Andrea Perisich, u desnom uglu E. Vecchietti i M. Klaić. Zadarski nacrt kopija je ove fasade. Sudeći po potpisu Perisich, ova fasada je vjerojatno vezana uz tlocrte zgrade iz 1863. Nacrt druge varijante fasade, koja je i izvedena – današnja fasada, nalazi se samo u dubrovačkome arhivu. Desno dolje potpisan je samo Vecchietti, a uz lijevi rub je natpis koji spominje Lucchinija kao osobu zaduženu za precizne proračune prilikom izrade fasade. Zbog Lucchinijeva spomena ovaj se nacrt može vezati uz službene tlocrte zgrade iz 1865. U dubrovačkome arhivu postoji još i *Tavola di dettaglio*, velik nacrt s detaljima fasade te načini izvedbe. Nema dovoljno podataka koji bi ukazivali na vezu s određenom varijantom fasade. Na današnjoj fasadi uklesano je deset reljefnih medaljona koji prikazuju osobe zaslužne za dubrovačku povijest i kulturu. U arhivima zasad nije pro-

²⁴ Miho Klaić (1829–1896), hrvatski političar. Studirao u Padovi, gdje je kao inženjer arhitekture promaknut u doktora. Bio je jedan od prvaka Narodne stranke te jedan od utemeljitelja i suradnika lista *Il Nazionale*. Znatan je njegov preporoditeljski udio u pohrvaćivanju uprave, sudstva i školstva te u gospodarskom napretku Dalmacije.

Emil Vecchietti (1830–1901), graditelj i slikar. U Padovi diplomirao filozofiju i matematiku. Projektirao pravoslavne crkve u Dubrovniku i Skradinu, katedralu u Veloj Luci, Kaštel Kambelovcu i Solinu te crkvu Gospe od Dobrića u Splitu, Zvonike u Dobroti i Jelsi, samostan isusovaca i klarisa u Splitu te Službenica milosrdnica u Malome Lošinju. Građevine je projektirao u historicističkim stilovima.

Andrija Perišić (1830–1905), zidarski i klesarski majstor, ovlaštenu graditelj i projektant. Suradivao s Vecchiettijem. U Splitu vodio restauraciju Dioklecijanova mauzoleja i zvonika katedrale.

Marin Boriani (1790 – ?), mjernik, izveo je brojne javne i privatne radove. Projektirao je temelje za dubrovačku pravoslavnu crkvu.

²⁵ Kečkemet 1987:132.

²⁶ Piplović 1987: 160.

nađen nikakav trag o tome, osim što se na drugoj varijanti fasade vidi da je za njih predviđeno mjesto. Za reprezentativno oslikan interijer kazališta – interijer kakav i danas poznajemo, zaslužan je Vlaho Bukovac. U Cavtatu je Bukovac izradio više studija i osmislio temu stropne dekoracije »Dvostruko krunisanje na nebu i zemlji« (1900–01), prikazavši u središnjoj kompoziciji siluete dubrovačkih pjesnika, među kojima i svoju viziju Marina Držića. U tehnici ulja na platnu prikazao je božicu pjesništva kako na nebu kruni stare dubrovačke pjesnike (središnja kompozicija), a na zemlji narodnu pjesmu personificiranu likom guslara (bočno polje)²⁷.

Ovo je kazalište po izgradnji nosilo ime Bundićevo (Bondino) kazalište, prema imenu donatora, a vlasnici loža (palketisti) upravljali su zgradom i određivali reper-toar. U njemu je gostovao zagrebački HNK, Hrvatska diletantska kazališna družina, Dubrovačko kazališno društvo i Narodno pozorište Zetske banovine. Naziv Bundićevo (Bondino) kazalište bilo je u službenoj uporabi do 1943., kad je otvoreno Hrvatsko državno kazalište za Primorje. Godine 1945. utemeljeno je Narodno kazalište, koje od 1967. obilježavanjem 400. obljetnice smrti Marina Držića nosi naziv Kazališta Marina Držića.

Sljedeće je značajne arhitektonske preinake prostor »Upravnoga bloka« doživio 1931. preinakom prostora nekadašnjega Orsana (u kojem je nekoć bilo već spomenuto prenamijenjeno kazalište) u prostore Gradske kavane i kina. Autor projekta, arhitekt Mladen Kauzlaric, u suradnji sa Stjepanom Gombošem, otvorio je dotad zazidane lukove Orsana i time definirao na istočnoj fasadi »Upravnoga bloka« poznatu vizuru dubrovačke luke. Zahvat je vrijedno ostvarenje moderne arhitekture. Zadnje preuređenje interijera kavane iz 2005. naišlo je na kritiku mnogih sugrađana²⁸. Zaključno, lokacija je, počevši od kazališta u Orsanu, do današnjih dana zadržala funkciju društvenoga okupljališta.

Nakon velikog potresa 1979. arhitektonska cjelina »Upravnoga bloka« bila je teško oštećena. Zbog svoje spomeničke, urbane i kulturne važnosti u obnovi je visoko vrednovana te pomno istražena. Prijedlog konzervatorskih smjernica za obnovu, s povijesnim prikazom i vrednovanjem, izrađen je 1981. na Odjelu za povijest umjetnosti Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu (Milan Prelog i Marija Planić-Lončarić). Istraživanje unutrašnjih dijelova zgrade Gradskoga vijeća i Kazališta izveo je 1982. Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode Dubrovnika (Luciana Peko, Ivica Žile i dr.). Istražne radove u unutrašnjosti Kazališta proveo je 1985. Restauratorski zavod Hrvatske (Mario Fučić), potom je izrađen projekt obnove gledališta. Potaknuto željom Dubrovčana da se umjesto obnove historicističke zgrade rekonstruira stara Vijećnica iz XV. i XVI. stoljeća Društvo prijatelja dubrovačke starine

²⁷ Kružić-Uchytel 2005: 388.

²⁸ Disopra 2005: 46–49.

financiralo je 1981. idejnu studiju koju su izradili arhitekti Zdeslav Perković, Srđan Šegvić i Slavomir Benić iz Urbanističkog zavoda Dalmacije iz Splita. Studija je sadržavala projekt restitucije pročelja i nove organizacije interijera, s rekonstruiranom dvoranom Velikoga vijeća, čime bi se uspostavila ambijentalna, arhitektonska veza između Vijećnice i Kneževa dvora. Projekt je izazvao dugotrajnu polemiku i obuhvatne rasprave. Godine 1982. postavljena je izložba na kojoj su predstavljeni rezultati rada na elaboratu, a poticalo se i građane da u anketi izraze svoje mišljenje o projektu, a rezultati koje su poslužili kao prilog diskusiji. Približno 70% ispitanika izjasnilo se za restituciju stare vijećnice. Prijedlog nije prihvaćen zbog manjkave dokumentacije i materijalnih ostataka potrebnih za valjanu rekonstrukciju. Odlučeno je da se sanira postojeća neorenesansna zgrada iz XIX. stoljeća. Provedena su seizmička ojačanja te adaptacije i modernizacija unutarnjih prostora. Zbog dotrajalosti i nefunkcionalnosti prostora kazališta, osim gledališta koje je restaurirano prema nađenim izvornim slikanim slojevima, težilo se poboljšanju uporabivosti svih prostorića i osiguranju od požara. Stoga su na svim katovima otvoreni pomoćni izlazi. Pozornica je dobila novu tehniku, uređaje i instalacije²⁹. U tom su razdoblju predstave igrane u onodobnoj dvorani Doma sindikata.

5. Spomenik Marinu Držiću

Zadnje znakovite preobrazbe u prostoru »Upravnoga bloka« zbile su se postavljanjem spomenika Marinu Držiću 2008. To potonje upletanje u arhitektonsko-ambijentalnu cjelinu »Upravnoga bloka« također je potvrda kontinuiteta iskazivanja političke i društvene moći u tom arealu. Obljetnice su prigode na kojima se obično ubrzano otvore društveno-politička pitanja podizanja spomenika, spomen-ploča, imenovanja ustanova, ulica i dr. Stoga je i prigodom svakoga Držićeva jubileja potaknuto takvo djelovanje. Kazalište je obilježavanjem 400. obljetnice smrti Marina Držića 1967. prigodno preimenovano u Kazalište Marina Držića. Međutim, iskazivanje poštovanja prema najvećem dubrovačkom komediografu seže još i ranije, kad se potaknulo pitanje podizanja spomenika. Godine 1957. pregovaralo se s Ivanom Meštrovićem o izradi spomenika Držiću, a 1958. kada je prigodom 450. obljetnice rođenja trebalo postaviti spomenik, razmatralo se mjesto koje uglavnom odgovara današnjoj lokaciji spomenika ispred zgrade Gradskoga kazališta, odnosno Gradskoga vijeća. Do postavljanja spomenika nije došlo iz više razloga. Jedan razlog je tradicija nepodizanja spomenika unutar zidina Grada, koja je utemeljena još u doba Dubrovačke Republike. Spominjani su i politički razlozi: »Meštrović je Držića prikazao kao svećenika, pa bi stoga 'priredjivači' proslave ovaj Meštrovićev spomenik htjeli 'sakriti' (postaviti ga u dvorište Kneževa dvora), čemu se umjetnik, naravno, protivik«. Povo-

²⁹ Kušan, Planić-Lončarić 1989: 80–99.

dom proslave 400. obljetnice smrti Marina Držića Društvo prijatelja dubrovačke starine spomenuti je Meštrovićev je spomenik (odnosno gipsanu skicu) dalo 1967. odliti u broncu i on je konačno otkriven, odnosno »sakriven« u atriju Umjetničke galerije. Skulptura je tek 1979., sporazumom Izvršnog odbora SIZ-a za kulturu, premještena u vanjski prostor Babina kuka na Trg trubadura (tom prigodom preimenovan u Trg Marina Držića). U povodu obilježavanja 500. obljetnice Držićeva rođenja u Gradskom kazalištu Marina Držića 2007. predstavljen je svečani zastor »Svjetla i boje grada« Matka Trebotića, s tekstom prologa iz Držićeve *Tirene*. Obljetničke 2008. godine Meštrovićeva skulptura Marina Držića konačno je premještena s Babina kuka u prostor ispred zapadnog dijela zgrade Gradskoga kazališta Marina Držića, odnosno Gradskoga vijeća, pokraj Kneževa dvora. Kao i 1950-ih i 1960-ih, kad je postavljanje spomenika piscu ranije razmatrano, to zadnje premještanje skulpture izazvalo je prijepore u javnosti.³⁰ Odbor za proslavu 500. obljetnice rođenja Marina Držića predlaže dubrovačkom Gradskom vijeću i Poglavarstvu preseljenje Držićeva spomenika s Babina kuka u staru gradsku jezgru (na prostoru između Kazališta Marina Držića i Kneževa dvora). Društvo Prijatelja dubrovačke starine protivilo se postavljanju spomenika unutar stare jezgre na otvorenom bez procedure (natječaja, suglasnosti Ministarstva kulture i grada). Predložili su vrt Rektorata Dubrovačkoga sveučilišta ili atrij Sveučilišta, uz poštivanje odluke struke. Gradsko vijeće izglasalo je preseljenje spomenika: petnaest vijećnika izjasnilo se za, šest protiv, a dvojica su bila suzdržana na izvanrednoj sjednici Gradskoga vijeća za koju nije bio pripremljen materijal i mišljenje dubrovačkoga Konzervatorskoga odjela (njihovo je pozitivno očitovanje dobiveno između dviju sjednica, zbog čega su negodovali). Nakon svečane sjednice 3. rujna 2008., prigodom proslave 500. obljetnice Držićeva rođenja, ministar kulture svečano je otkrio Meštrovićev spomenik na prostoru između Kazališta Marina Držića i Kneževa dvora. Spomenik je premješten na približno mjesto gdje je 1551. premijerno izveden *Dundo Maroje*.

Zaključak

»Upravni blok« kao sklop zgrada javne namjene u prošlosti je bio istaknut pravokutni prostor u istočnome dijelu grada. Izgrađivan je postupno, u skladu s jačanjem Dubrovačke Republike te je tijekom vremena doživio preobrazbu. Kao društveno najživlji i politički najvažniji dio Grada, od svojih početaka do danas prostorno objedinjuje sve ključne javne funkcije Grada, održavajući kontinuitet mjesta političkih, društvenih i scenskih aktivnosti, bez obzira na rušenja, gradnje, pregradnje i prenamjene. Kao sjedište vlasti, staru Vijećnicu zamijenila je današnja neorenesansna zgrada Gradskoga vijeća. Društvena okupljanja u nekadanjem Orsanu naslijedi-

³⁰ Vidi u lit. **Suvremeni napisi o Držićevu spomeniku.**

la je Gradska kavana, a scenske umjetnosti bilježe kontinuitet izvedbi ispred Vijećnice, u Vijećnici, potom i u Orsanu, sve do reprezentativnog prostora današnjega Gradskoga kazališta Marina Držića.

THE »ADMINISTRATIVE BLOCK« IN DUBROVNIK AND STAGE AREAS

Marina Ljubić

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography

ABSTRACT: This paper describes the connection between the »Administrative Block« in Dubrovnik, the continuity of performing arts in that architectural area, and Marin Držić and his works. The modern »Administrative Block«, among other things, architecturally encompasses the Neo-Renaissance building that houses the Dubrovnik City Council and the Marin Držić City Theatre, and in the Renaissance period the former building of the City Hall and the Great Arsenal – Orsan stood on that spot. Despite architectural changes, the »Administrative Block« continues to incorporate the most important political, social and theatrical events in Dubrovnik.

Keywords: *the »Administrative Block«; continuity of space and purpose; stage performances; Marin Držić*

IZVORI

Državni arhiv u Dubrovniku, Zbirka nacрта, Planovi općine i kazališta, VIII/46.
Državni arhiv u Zadru, Misc. 106, pozicija 4.

LITERATURA

- Anonim:** Držić bez spomenika. *Vjesnik u srijedu* 16(1967) 22. II, str. 8.
Anonim: Najblaže rečeno. *Vjesnik u srijedu* 16(1967) 8. III, str. 6.
Batušić, Nikola: *Povijest hrvatskog kazališta*. Zagreb 1978, str. 52.
Belamarić, Joško (ur.) i dr.: *Dubrovnik sa starih razglednica*. Dubrovnik 1996, str. 53.
Benić, Slavomir, **Perković,** Zdeslav, **Šegvić,** Srđan: *Rekonstrukcija grupe objekata između Zvonika i Kneževog dvora u Dubrovniku* (elaborat). Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture – Split, Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode – Dubrovnik, Dubrovnik 1982.

- Beritić**, Lukša: Ubikacija nestalih građevinskih spomenika Dubrovnika. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (1956)10, str. 62.
- Bersa**, Josip: *Dubrovačke slike i prilike*. Dubrovnik 2002, str. 34.
- C., K.**: Zrak, boje i Držić. *Dubrovački vjesnik*. 56(2007) 27. X, str. 55.
- Disopra**, Tina: Teror kiča u središtu Dubrovnika. *Globus* (2005) 9. IX, str. 46–49.
- Diversis**, Filip de: *Opis slavnoga grada Dubrovnika*. Zagreb 2004.
Dubrovnik. *Zabavnik narodne štionice dubrovačke za godinu 1867*. Split 1866, str. 225.
- Fisković**, Cvito: Pozornice Držićevih igara. *Dubrovnik* 10(1967) 3, str. 49–63.
- Fisković**, Cvito: Likovna umjetnost u djelima i vremenu Marina Držića. U: *Marin Držić. Zbornik radova*. Zagreb 1969, str. 33–54.
- Fisković**, Cvito: Za obnovu dubrovačke Vijećnice. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (1985) 25 str. 109–118.
- Fisković**, Cvito: O graditeljima Josipu Sladi i Emiliju Vecchiettiju u Splitu. *Kulturna baština*. 12(1987) 17, str. 54–64.
- Fisković**, Cvito: Kultura dubrovačkog ladanja Držićeva vremena. *Dubrovnik* 19(2008) 3, str. 5–16.
- Fisković**, Igor: Kiparstvo. U: *Zlatno doba Dubrovnika, XV. i XVI. stoljeće* (katalog izložbe). Zagreb 1989, str. 337.
- Foretić**, Miljenko: Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika. U: *Marin Držić. Zbornik radova*. Zagreb 1969, str. 249.
- Fotez**, Marko: Za spomenik Marinu Držiću. *Borba* 22(1957), 29. XII, str. 6.
- Hruškovec**, T.: Držić u Zagrebu. *Telegram* 8(1967) 350, str. 12.
- Jelavić**, J.: Gdje i kakav spomenik Držiću. *Slobodna Dalmacija* 23(1967) 30. i 31. XII. te 1. i 2. I. 1968, str. 5.
- Jelčić**, Živko: Držićevo djelu u svjetlu historiografskog i literarnog kontrapunkta. *Telegram* 8(1967) 389, str. 11.
- Jokilehto**, Jukka: *A History of Architectural Conservation*. Oxford 2002, str. 163.
- Katić**, E.: Bondino kazalište. *Obzor* 75(1934) 27. XII, str. 2.
- Kečkemet**, Duško: Projekti obnove bolnice u Splitu u 19. stoljeću. *Acta historiae, medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinae* 27(1987) 1–2, str. 127–140.
- Kružić-Uchytíl**, Vera: *Vlaho Bukovac*. Zagreb 2005, str. 388.
- Kušan**, Petar, **Planić-Lončarić**, Marija: Sklop: Skupština općine Dubrovnik, Kazalište „Marin Držić“, kavana, kino, izložbeni prostori. U: *Obnova Dubrovnika*. Dubrovnik 1989, str. 80–99.

- Nikolić, Vinko:** Neumrli nasmijač: prigodom 450. godišnjice rođenja Marina Držića. *Hrvatska revija* (Buenos Aires) 8(1958) 3–4, str. 281–283.
- Pavlić, Ada:** *Prostori za prikazivanje priredbi na području grada Dubrovnika od 15. do kraja 19. stoljeća* (magistarski rad). Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb 1986, str. 7–35.
- Pavlić-Cottiero, Ada:** Arhitektura baroknog kazališta u Hrvatskoj. *Prostor* 3(1995) 1(9), str. 147–150.
- Piplović, Stanko,** Arhitekt Petar Pekota. *Peristil* (1987) 30, str. 155–160.
- Planić-Lončarić, Marija:** *Blok na Gundulićevoj poljani, palača u Zuzorićevoj ulici 6, objekt u Pracatovoj ulici i zgrada Općine, analiza razvoja i stanje* (elaborat). Centar za povijesne znanosti. Zagreb 1981, str. 58–97.
- R.** Razmatra se postavljanje pred općinskom zgradom Držićeva spomenika. *Dubrovački vjesnik* 8(1958) 7. II, str. 3.
- Ravlić, J. (ur.):** Otkrivanje spomenika Marinu Držiću. U: *Marin Držić. Zbornik radova*. Zagreb 1969, str. 503–505.
- Rešetar, Milan:** Stari dubrovački teatar. *Narodna starina*, knj. 1. Zagreb 1922, str. 99–102.
- Šošić, Davor:** Držić bez spomenika. *Telegram* 8(1967) 349, str. 12.
- Turkalj, N.:** Tragovi Marina Držića. *Telegram* 8(1967) 356, str. 1.
- [uredništvo]:** Meštrovićev spomenik Marinu Držiću. *Hrvatska revija* (Buenos Aires) 7(1957) 4, str. 436–437.
- Veramenta-Paviša, Patricija:** Sažetak studije o rekonstrukciji stare gradske vijećnice u Dubrovniku. *Dubrovački horizonti* (1983) 23, str. 12–16.
- Vuković, Goran:** Preobrazba Dubrovnika početkom 19. stoljeća. *Radovi instituta za povijest umjetnosti*. Zagreb 2000, str. 40.

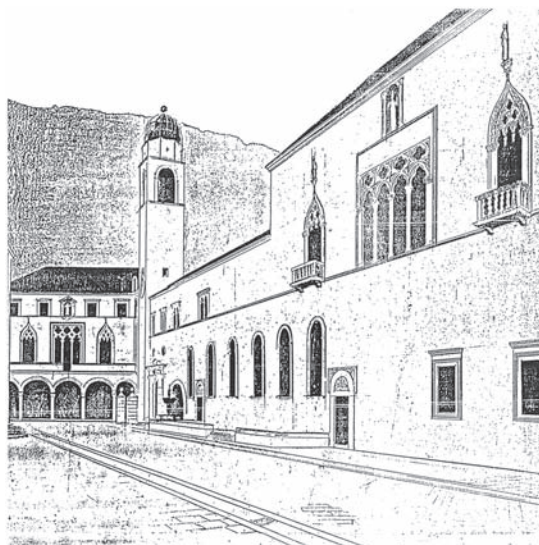
Suvremeni napisi o Držićevu spomeniku:

- Bijelić, Gabrijela:** Političari bi Držića ostavili na Babinu kuku. *Slobodna Dalmacija* 66(2008) 5. VIII, str. 22.
- Bijelić, Gabrijela:** Držiću je mjesto na Sveučilištu. *Slobodna Dalmacija* 66(2008) 14. i 15. VIII, str. 17.
- Bijelić, Gabrijela:** Rečeno-učinjeno, Vidra se uselio u zidine. *Slobodna Dalmacija* 66(2008) 2. IX, str. 21.
- Crnčević, Lidija:** Držić »seli« u Grad. *Slobodna Dalmacija* 66(2008) 21. VIII, str. 22.
- Društvo prijatelja dubrovačke starine:** Spomeniku je mjesto u atriju Sveučilišta. *Dubrovački vjesnik* 57(2008) 16. VIII, str. 68.

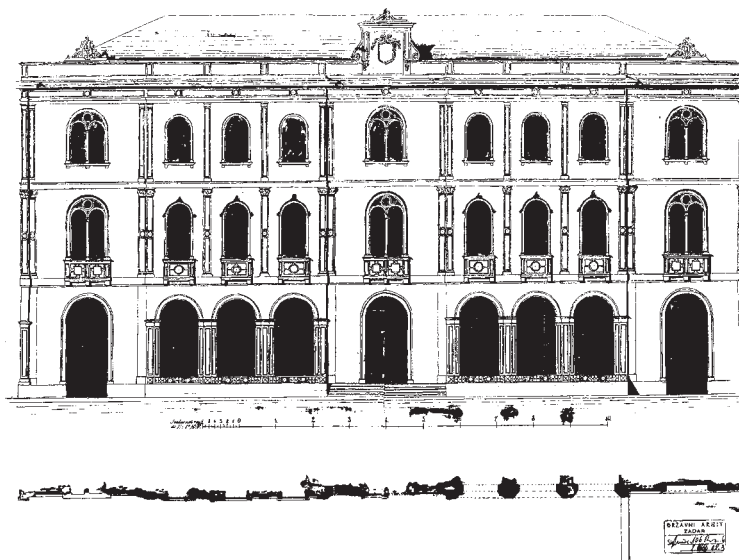
- H., A.:** Držiću (ni)je mjesto u Gradu. *Dubrovački vjesnik* 57(2008) 9. VIII, str. 23.
- Marunić-Lisičić, Anet:** Držić gradu i svijetu. *Slobodna Dalmacija* 66(2008) 4. IX., str. 26.
- Mrvaljević, J.:** Spomenik Držiću uglavnom gradu. *Slobodna Dalmacija* 65(2007) 23. VIII, str. 15.
- Mrvaljević, Jasmina:** Držiću spomenik na Mrtvom zvonu. *Slobodna Dalmacija* 65(2007) 26. VIII, str. 15.
- Ničetić, Antun:** Držiću i Boškoviću mjesto je u Gradu. *Dubrovački vjesnik* 57(2008) 16. VIII, str. 69.
- Stojan, Slavica:** Prijedlog spomenika Marinu Držiću. *Dubrovački vjesnik* 56(2007) 29. XII, str. 47.
- Viden, Ivan.** Iz kronologije nastanka spomenika Držiću. *Dubrovački vjesnik* 57(2008) 30. VIII, str. 68.

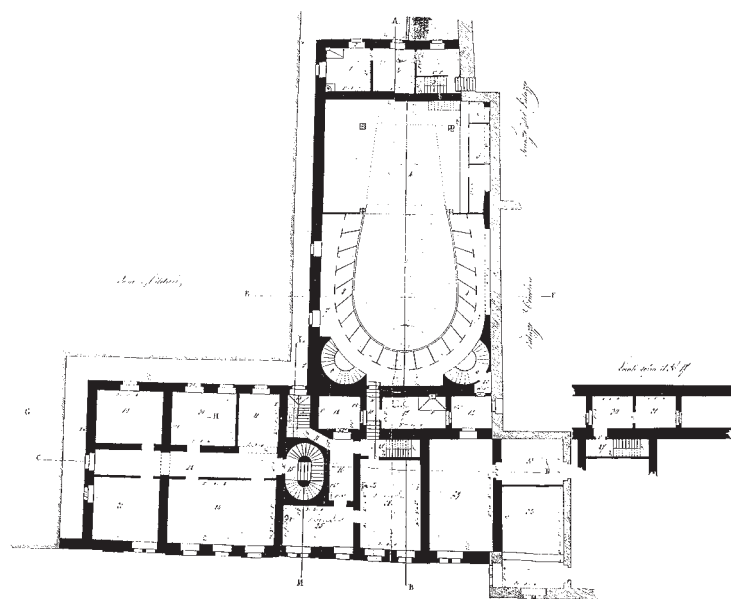
slika 1. »Upravni blok« u renesansi (Planić-Lončarić: 1981)

slika 2. Restituirano pročelje Vijećnice (Benić, Perković, Šegvić: 1982)

slika 3. Projekt prve verzije neorenesansne fasade Vijećnice i Kazališta (Državni arhiv Zadar, Misc. 106, pozicija 4, list 123)

slika 4. Tlocrt 1. kata neorenesansne zgrade Vijećnice i Kazališta (Državni arhiv Dubrovnik, Zbirka nacrti, Posebna pozicija, Planovi općine i kazališta, VIII; objavljeno kod Benić, Perković, Šegvić: 1982)